

Te groot om ons voor te stellen

JOHAN MALCORPS

Amitav Ghosh, *Te groot om ons voor te stellen. De klimaatcrisis en onze verbeelding*, EPO, 2022, 272p.

Onze verbeelding schiet tekort om ons de volle omvang voor te stellen van de klimaatrampen die op ons afkomen. Dat is de mening van Amitav Ghosh, een toonaangevend Indisch romanschrijver, die ook ruime bekendheid verwierf voor non-fictie werken over de geschiedenis van Egypte, India en het Verre Oosten. *The Great Derangement* is de titel van zijn boek, dat verscheen in 2016 en dat nu vertaald werd in samenwerking met de groene denktank Oikos. Het is een scherpe analyse van het klimaatbewustzijn wereldwijd, en dat vanuit een niet-westerse invalshoek.

De dreiging verdrongen

Hoe komt het dat het grootste gevaar dat het voortbestaan van de mensheid bedreigt, zo weinig weerklank krijgt in de media, in onze cultuur? Amitav Ghosh is bijzonder streng voor de culturele wereld, en meer bepaald voor de literatuur. De grote westerse romans zijn al in de 19de eeuw vervreemd geraakt van de echte wereld en de natuur en hebben zich verengd tot burgerlijke verhalen over 'individuele morele avonturen'. Ze beschrijven een burgerlijke wereld, voorspelbaar en

monotoon. De dreiging van het onverwachte, het onwaarschijnlijke, van natuur- of klimaatgeweld werd naar hybride zijstromen van de literatuur en het bewustzijn verbannen, naar science fiction of climate fiction. En op dat soort wonderverhalen werd vanuit de culturele elites neergekeken. En dan nog ging het dikwijls over rampverhalen die in de toekomst spelen, type Mad Max, zelden over een beschrijving van reële klimaatellende in de bestaande alledaagse wereld. Tegelijk werd ook het collectieve handelen van mensen gebannen. Voor Ghosh is de klimaatcrisis ook een cultuurcrisis, een crisis van de verbeelding en een vertoon van culturele en politieke onmacht. De Grote Waanzin van onze tijd is dat de gevolgen van de Grote Versnelling van de koolstofuitstoot, door de zelfbeleden avant-garde in onze cultuur en politiek totaal miskend wordt.

We zijn niet alleen

De moderne mens heeft geen besef meer van het ongewone, van de kracht van de natuur en van de zee. Zelfingenomen en roekeloos bouwt hij grote steden vlakbij het water. Zelfs gevaarlijke

installaties als kerncentrales bouwt hij in gebieden die makkelijk overstromen. De pudeur van premoderne mensen, die hun nederzettingen dieper in het binnenland bouwden, heeft hij geheel verloren. De verrassing is compleet als de natuur, het klimaat, zich gedraagt als een razend beest en zijn veilige wereld in luttele momenten compleet van de kaart veegt.

We kunnen de realiteit van de klimaatverandering ook maar ten volle erkennen als we de natuur, het niet-menselijke, terug een plaats geven. Mensen zijn volgens Amitav Ghosh nooit alleen geweest. Maar de band die onze voorouders hadden met het niet-menselijke zijn wij moderne mensen kwijt geraakt. De aarde is bezielde, is een levend wezen, is 'Gaia', zoals beschreven door James Lovelock. De planeet kan opnieuw onze gesprekspartner worden, kan 'denken via ons'. Nieuwe wetenschappelijke bevindingen bevestigen dat bomen via schimmelnetwerken met elkaar communiceren en elkaar bijstaan. Bossen zijn intelligente netwerken (een 'wood wide web'). Planten, dieren, zelfs mineralen zijn op hun manier actief. Ghosh beschrijft het onwezenlijke, unheimliche gevoel 'dat andere volkomen bewuste ogen over onze schouders meekijken'. De getergde natuur kan terugslaan en zich wreken, maar tegelijk zijn we deel van die natuur, kan die natuur onze redding zijn.

Kapitalisme en kolonialisme

Amitav Ghosh is het eens met Naomi Klein: het kapitalisme is de oorzaak van de klimaatcrisis. Maar het kapitalisme is niet de enige boosdoener. Nog veel sterker spelen factoren als blinde geldzucht, internationale machtspolitiek en streven naar heerschappij. In zijn laatste boek *The Nutmeg's Curse. Parables for a Planet in Crisis* beschrijft hij de ondergang van de Banda-eilanden (gelegen in het huidige Indonesië). Deze eilandengroep was ooit autonoom en werd rijk door de handel in nootmuskaat. Maar deze vrucht werd net als zoveel natuurlijke rijkdommen en grondstoffen uiteindelijk een vloek voor de oorspronkelijke bevolking. De bewoners van de Banda-eilanden werden door de Nederlandse kolonisten op wrede wijze uitgeroeid. En dat in een periode lang voor het kapitalisme. Voor niet-westerse waarnemers kan de klimaatcrisis dan ook nooit los gezien

worden van het kolonialisme. De strijd tegen de klimaatchaos en de dekolonisatiebeweging horen noodzakelijk samen.

Dat roept volgens Amitav Ghosh nieuwe vragen op over klimaatrechtvaardigheid. Kan het Westen van landen in ontwikkeling verwachten dat zij afzien van groei naar rijkdom, als hen jarenlang met geweld het recht op hun deel van de welvaart ontnomen werd? Is het Westen bereid om in alle openheid te onderhandelen over een eerlijke verdeling van het klimaatbudget dat de wereld nog rest? Of is men bereid om bijvoorbeeld mee te betalen voor het herstel van de onmetelijke schade die recent werd aangericht in Pakistan? Als de beloften in verband met de gelden voor internationale klimaatsolidariteit nooit ingelost werden, moeten we dan verbaasd zijn dat alle grote klimaatconferenties steeds opnieuw vastlopen?

Azië als spil van de klimaatstrijd

Amitav Ghosh verlegt de klemtoon van de klimaatcrisis bewust van het Westen naar het Oosten, naar Azië. De industrialisatie van Azië werd door het Westen decennialang tegengehouden. Hoewel ook in Azië de kennis en de technieken aanwezig waren. Toen dan na de dekolonisatie in de meest bevolkte landen in Azië een snelle industrialisatie op gang kwam, werd de klimaatcrisis snel naar een toppunt gevoerd. In Azië zullen ook de meeste klimaatslachtoffers vallen. Alleen al door het afsmelten van de gletsjers van de Himalaya bijvoorbeeld worden het leven en de bestaansmiddelen van een half miljard mensen bedreigd. En tegelijk kan alleen in Azië een strategie ontstaan om de klimaatchaos tegen te gaan. De toekomst van onze planeet wordt beslist in Azië, niet in het Westen.

Abdicatie van de politiek

Om de klimaatcrisis aan te pakken is collectief handelen nodig. Maar Amitav Ghosh stelt vast dat in industriële samenlevingen de publieke sfeer in een impasse is geraakt. En dat wereldwijd. De eigenlijke uitoefening van de macht is overgedragen aan het verstregelde complex van corporaties en bestuursinstellingen: 'de diepe staat'. Betogingen, marsen, uitingen van

volksverzet krijgen geen greep op de echte machtsstructuren, bieden weinig meer dan ‘een orgie van democratische emotie’, een inhoudsloos en krachteloos spektakel. Helemaal ergerlijk wordt het als klimaatverandering beschreven wordt als ‘een moreel probleem’, een persoonlijke verantwoordelijkheid. Zodat activisten kunnen afgerekend worden op hun persoonlijke hypocrisie. De versmelting van het politieke en het morele is politiek verlamd. Terwijl het evident is ‘dat de klimaatverandering zo groot is dat individuele keuzes weinig verschil maken. En dat er collectieve (politieke) beslissingen nodig zijn’.

Een andere kwalijke ontwikkeling is dat het klimaatbeleid steeds meer verstrikt raakt met het identiteitsdebat. Klimaatontkenning aan de ene kant en klimaatactivisme aan de andere kant worden voor duizenden identiteitsbepalend en de polarisatie neemt hand over hand toe. Ook klimaatwetenschap wordt meegetrokken in een opbod van hatelijkheden en fake news.

De bewapende reddingsboot

Wie zich wél ten volle voorbereidt op de gevolgen van de klimaatverandering, zijn het militaire apparaat en een snel groeiende bewakings- en bewapeningsindustrie. Zij bereiden zich voor om strategische voorraden te beschermen, om grenzen af te sluiten voor klimaatvluchtelingen, om activisten onder controle te houden. Amitav Ghosh heeft het over ‘de politiek van de bewapende reddingsboot’. Het reële klimaatbeleid is brute machtspolitiek. Het falen van klimaatonderhandelingen is niet het gevolg van verwarring, ontkenning of slechte planning. Er is wel degelijk een plan: het behoud van de status quo. Het plan is dat de rijke en machtige landen en de 1% allerrijksten op geen enkel moment zullen toelaten dat hun machtspositie in gevaar komt.

Signalen van hoop

Amitav Ghosh verwacht weinig heil van de politiek of van de grote klimaatconferenties. Ondanks alle tegenkanting zal de redding toch moeten komen van ‘volksgemeenschappen en massaorganisaties’. Daartoe rekent hij uitdrukkelijk ook de grote wereldreligies. Hij vergelijkt de ergerlijke

vaagheid van het Klimaatakkoord van Parijs met de radicale taal en concrete actievoorstellen van de encycliek ‘Laudato Si’ van paus Franciscus. ‘De meest veelbelovende ontwikkeling’ is volgens hem, ‘de toenemende betrokkenheid van religieuze groepen en leiders bij het klimaatbeleid’. Voor hem is paus Franciscus het meest prominente voorbeeld, maar hij denkt ook aan hindoeïstische, islamitische en boeddhistische voortrekkers en aan een prominente rol voor inheemse volkeren die hun verbondenheid met de natuur nooit afgelegd hebben. Zoals de Indiaanse gemeenschappen in de VS.

En op het eind van zijn boek spreekt hij profetisch de hoop uit ‘dat een nieuwe generatie zal opstaan die naar de wereld zal kijken met een heldere blik’ en voorspelt hij dat ze ‘steun zullen vinden in een hervormde en vernieuwde kunst en literatuur’.

Twee jaar na het verschijnen van *The Great Derangement* (2016) begint Greta Thunberg haar eerste schoolstaking en gaan jongeren overal in de wereld de straat op voor een radicaal klimaatbeleid.

Ook twee jaar later verschijnt *The Overstory* (Tot in de Hemel) van Richard Powers, een instant cli-fi klassieker, met volwaardige literaire pretenties. Powers beschrijft het wel en wee van heel verschillende mensen die een band krijgen met eeuwenoude sequoiabomen en kiezen voor radicaal ecologisch verzet.

Nog eens twee jaar later publiceert Kim Stanley Robinson *The Ministry of the Future*, een toekomstroman die niet alleen de klimaatellende in alle rauwheid beschrijft, maar tegelijk ook relaas doet van hoe de mensheid de strijd aangaat met de klimaatcrisis en deze ook wint.

Intussen is er weer veel gebeurd, corona, Oekraïne, maar de hoop is terug van weggeweest: jongeren en massabewegingen dienen zich aan, de verbeelding komt opnieuw aan de macht.